

دانشگاه بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته علوم اقتصادی

عنوان:

منحنی جی دوجانبه بین ایران و شرکای عمده تجاری

استاد راهنما:

دکتر مصیب پهلوانی

استاد مشاور:

دکتر احمد اکبری

تحقیق و نگارش:

عباسعلی رباطی

دیماه ۱۳۹۰

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان منحنی جی دو جانبه بین ایران و شرکای عمده تجاری قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد علوم اقتصادی توسط دانشجو عباسعلی رباطی با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر مصیب پهلوانی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

عباسعلی رباطی

این پایان نامه ۲۰۰۰ واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۱۴۰۱/۰۹/۰۹ توسط هیئت داوران بررسی و درجه ۱۰۰۰۰۰۰۰ به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

دکتر مصیب پهلوانی

استاد راهنما:

دکتر احمد اکبری

استاد راهنما:

استاد مشاور:

دکتر محمود صبوچی

داور ۱:

دکتر جواد شهرکی

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی: احمدرضا سرگلزهی

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب عباسعلی رباطی تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

امضاء

تقدیم به:

اولین و عزیزترین موهبت الهی، پدرم.....

و فرشته جاودان زندگی‌ام، مادرم.....

و یگانه یاور زندگی‌ام همسر مهربانم که کلامم از فروغ نگاهش جان گرفت. او زیباترین معنای عشق

را در بلندای ایثار و جاودانگی به من هدیه کرد، وجودش زینت‌بخش باغ سبز زندگی‌مان است و

صفای درونش مصفا دهنده‌ی این باغ.....

که امروز هر چه هستم و فردا هر چه خواهم بود نشأت گرفته از چشمه زلال محبت آنهاست.

سپاس‌گزاری

سپاس‌ خدایی را که سخنوران در ستودن او بمانند و شمارندگان،

شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند.

خدایی که پای اندیشه‌ی تیزگام در راه شناسایی او لنگ است و

سر فکرت ژرف رو به دریای معرفتش بر سنگ.

با سپاس از جناب آقای دکتر مصیب پهلوانی که اندیشه‌ای عمیق را راهنمای رساله‌ام

و تدبیری بصیر را آموزگار باورهایم نمود،

و از جناب آقای دکتر احمد اکبری که همواره از مشاوره‌هایشان بیشتر آموختم.

تقدیر و تشکر بی‌کران از تمامی اساتید محترمی که در طول مدت تحصیل افتخار کسب علم را در محضرشان

داشته‌ام . اساتید محترمی که بر کاستی‌هایم قلم عفو کشیده و راهنمایی‌هایشان همواره راهگشای اینجانب بوده

است.

در پایان از هم اتاقی‌هایم آقایان حسین حریف، مرتضی دستوری، حامد صفایی و اسماعیل امیری به خاطر

زحماتشان صمیمانه تشکر می‌کنم و از ته قلب آرزوی سعادت و خوشبختی آن‌ها را خواستارم.

چکیده:

زمانی که نرخ ارز در عدم تعادل قرار دارد، هزینه‌های تثبیت نرخ ارز بسیار زیاد می‌باشد. وجود کسری در تراز پرداخت‌های غیر نفتی در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی و حمایت از نرخ ارز رسمی سبب شده ذخایر ارزی کشور در طول زمان از دست رفته و وضعیت تراز پرداخت‌ها بدتر شود. لذا، هدف اصلی این پایان‌نامه بررسی آثار کوتاه مدت و بلند مدت سیاست کاهش ارزش پول ملی، بر تراز تجاری غیر نفتی بین ایران و پنج شریک عمده تجاری (آلمان، امارات، چین، هند و کره جنوبی)، طی سال‌های بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۸۹-۱۳۵۹) می‌باشد. بیش‌تر مطالعات گذشته از داده‌های مجموع برای آزمون منحنی جی استفاده کرده‌اند در حالی که در این مطالعه برای تخمین مدل از داده‌های مجموع و داده‌های دوجانبه استفاده شده است. از یک مدل لگاریتمی و از روش خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده (ARDL) برای تخمین مدل استفاده شد. نتایج تخمین آزمون-های ARDL و ECM بیانگر تاثیر منفی و معنی‌دار درآمد ملی و تاثیر مثبت و بی‌معنی نرخ ارز بر تراز تجاری غیر نفتی کشور می‌باشد. با بررسی روابط کوتاه‌مدت و بلند مدت، فرضیه‌ی وجود پدیده‌ی منحنی جی، در هر دو سری داده‌ها (داده‌های دوجانبه و داده‌های مجموع) رد شد. نتایج حاکی از آن است که افزایش نرخ ارز، در بلند مدت و کوتاه مدت باعث بهبود تراز تجاری غیر نفتی کشور نخواهد شد. از آنجایی که بیش‌تر واردات کشور را کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای تشکیل می‌دهد و یکی از آثار سیاست کاهش ارزش پول، افزایش تورم می‌باشد لذا، باید از افزایش نرخ ارز اجتناب کرد. نتایج، حاکی از عدم تحقق شرط مارشال - لرنر در کوتاه مدت و بلند مدت بود. بنابراین، سیاست کاهش ارزش پول ملی، تراز تجاری غیر نفتی را بهبود نخواهد بخشید.

کلمات کلیدی: نرخ ارز - ARDL - منحنی J - شرایط مارشال لرنر - کاهش ارزش پول ملی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۲	۲-۱- تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق
۵	۳-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۷	۴-۱- هدف تحقیق
۸	۵-۱- فرضیات تحقیق
۸	۶-۱- متدولوژی و روش تحقیق
۹	۷-۱- حدود و موانع تحقیق
۹	۸-۱- نوآوری تحقیق
۱۰	۹-۱- فهرست منابع و مأخذ
۱۱	فصل دوم: ادبیات موضوع
۱۲	۱-۲- مقدمه
۱۲	۲-۲- معرفی مفاهیم
۱۲	۱-۲-۲- حساب جاری
۱۲	۲-۲-۲- حساب سرمایه
۱۳	۳-۲-۲- تراز پرداخت‌ها
۱۳	۴-۲-۲- تراز جاری
۱۳	۵-۲-۲- نرخ ارز
۱۳	۶-۲-۲- بازار ارز
۱۴	۷-۲-۲- نظام ارزی
۱۵	۱-۷-۲-۲- نظام نرخ ارز ثابت
۱۵	۲-۷-۲-۲- نظام نرخ ارز شناور
۱۶	۳-۲- معادله‌ی تراز پرداخت‌ها
۱۹	۴-۲- اثر تغییرات نرخ ارز بر تجارت خارجی
۲۰	۵-۲- ضعف و قوت یک پول در مقابل سایر ارزها
۲۲	۶-۲- اثر کاهش ارزش اسمی پول بر ارزش واقعی آن
۲۳	۷-۲- جایگزین‌های برای سیاست کاهش ارزش پول
۲۴	۱-۷-۲- تعرفه واردات و یارانه صادرات
۲۴	۲-۷-۲- محدودیت‌های کمی

۲۵ ۳-۷-۲- نرخ‌های متعدد اسمی ارز.....
۲۵ ۴-۷-۲- سیاست ضد تورمی.....
۲۵ ۵-۷-۲- سیاست درآمدی.....
۲۶ ۸-۱- اثر کاهش ارزش پول بر تخصیص منابع.....
۲۶ ۹-۲- اثر کاهش ارزش پول بر توزیع درآمد.....
۲۷ ۱۰-۲- اثر کاهش ارزش پول بر تورم.....
۲۷ ۱۱-۲- کاهش ارزش پول، افزایش ارزش پول.....
۲۹ ۱۲-۲- مفهوم منحنی جی.....
۳۱ ۱۳-۲- تاثیر سیاست کاهش ارزش پول در الگوی کلان اقتصادی.....
۳۴ ۱۴-۲- خلاصه، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۳۵ ۱۵-۲- فهرست منابع و مأخذ.....
۳۶ فصل سوم: پیشینه‌ی تحقیق.....
۳۷ ۱-۳- مقدمه.....
۳۷ ۲-۳- مطالعات خارجی.....
۴۸ ۳-۳- مطالعات داخلی.....
۵۳ ۴-۳- خلاصه، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۵۴ ۵-۳- فهرست منابع و مأخذ.....
۵۷ فصل چهارم: تاریخچه مختصری از نظام ارزی در ایران.....
۵۸ ۱-۴- مقدمه.....
۵۸ ۲-۴- وضعیت نظام ارزی ایران طی سال‌های قبل از انقلاب اسلامی.....
۵۹ ۳-۴- وضعیت نظام ارزی ایران طی سال‌های بعد از انقلاب اسلامی.....
۶۴ ۴-۴- سیاست کاهش ارزش پول ملی در ایران.....
۶۵ ۵-۴- وضعیت موازنه تجاری بدون نفت طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۹.....
۶۶ ۶-۴- طرف‌های عمده تجاری.....
۶۶ ۱-۶-۴- طرف‌های عمده تجاری در بخش صادرات.....
۷۵ ۲-۶-۴- طرف‌های عمده تجاری در بخش واردات.....
۸۲ ۷-۴- خلاصه، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۸۳ ۸-۴- فهرست منابع و مأخذ.....
۸۴ فصل پنجم: روش تحقیق، معرفی مدل و داده‌ها.....
۸۵ ۱-۵- مقدمه.....
۸۵ ۲-۵- روش تحقیق.....
۸۸ ۳-۵- معرفی مدل.....
۹۱ ۴-۵- محاسبه‌ی نرخ موثر واقعی ارز.....
۹۴ ۵-۵- منابع داده‌ها.....

۹۵۶-۵- خلاصه، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۹۷۷-۵- فهرست منابع و مآخذ
۹۹ فصل ششم: تخمین مدل، تجزیه و تحلیل نتایج،.....
۱۰۰۱-۶- مقدمه.....
۱۰۰۲-۶- نتایج تجربی داده‌های کلی.....
۱۰۶۱-۲-۶- آزمون مجموع تجمعی (CUSUM) و مجموع مجذور تجمعی (CUSUMQ).....
۱۰۸۳-۶- نتایج تجربی داده‌های دوجانبه.....
۱۱۴۴-۶- خلاصه، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۱۵۵-۶- فهرست منابع و مآخذ.....
۱۱۶ فصل هفتم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات.....
۱۱۷۱-۷- مقدمه.....
۱۱۷۲-۷- نتیجه‌گیری.....
۱۲۰۳-۷- پاسخ به فرضیات.....
۱۲۱۴-۷- پیشنهادات سیاست‌گذاری.....
۱۲۱۱-۴-۷- پیشنهادات مستقیم.....
۱۲۲۲-۴-۷- پیشنهادات غیرمستقیم.....
۱۲۵۵-۷- پیشنهادات برای تحقیقات آتی.....
۱۲۶ فهرست منابع و مآخذ کل
۱۳۲ فصل هشتم: پیوست‌ها.....
۱۳۳ پیوست ۱ : نتایج خروجی نرم افزار.....
۱۵۱ پیوست ۲ : روش کشش‌ها در تحلیل تراز پرداخت‌ها.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان جدول
۴۳	جدول ۱-۳. خلاصه‌ی مطالعات خارجی منحنی جی.....
۵۱	جدول ۲-۳. خلاصه‌ی مطالعات داخلی منحنی جی.....
۱۰۴	جدول ۱-۶. نتایج آزمون F و ECM داده‌های مجموع.....
۱۰۴	جدول ۲-۶. ضرایب کوتاه‌مدت و بلندمدت مدل تخمینی با استفاده از داده‌های مجموع.....
۱۰۶	جدول ۳-۶. نتایج آزمون‌های نرمالیتی، شکل تبعی مدل و خودهمبستگی سریالی داده‌های مجموع...
۱۰۸	جدول ۴-۶. نتایج آزمون F و ECM داده‌های دوجانبه.....
۱۱۰	جدول ۵-۶. ضرایب کوتاه مدت و بلند مدت تخمین مدل با داده‌های دوجانبه.....
۱۱۱	جدول ۶-۶. نتایج آزمون‌های نرمالیتی، شکل تبعی مدل و خودهمبستگی سریالی داده‌های دوجانبه.....
۱۳۳	جدول ۱-۸. نتایج آزمون خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده مربوط به داده‌های مجموع...
۱۳۴	جدول ۲-۸. نتایج آزمون F مربوط به داده‌های مجموع.....
۱۳۴	جدول ۳-۸. ضرایب بلند مدت مربوط به داده‌های مجموع.....
۱۳۵	جدول ۴-۸. ضرایب کوتاه مدت مربوط به داده‌های مجموع.....
۱۳۵	جدول ۵-۸. نتایج ECM مربوط به داده‌های مجموع.....
۱۳۶	جدول ۶-۸. نتایج آزمون خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده مربوط به کشور آلمان.....
۱۳۶	جدول ۷-۸. ضرایب بلند مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور آلمان.....
۱۳۷	جدول ۸-۸. نتایج ECM مربوط به داده‌های دوجانبه کشور آلمان.....
۱۳۷	جدول ۹-۸. نتایج آزمون F مربوط به داده‌های دوجانبه کشور آلمان.....
۱۳۸	جدول ۱۰-۸. ضرایب کوتاه مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور آلمان.....
۱۳۸	جدول ۱۱-۸. نتایج آزمون F مربوط به داده‌های دوجانبه کشور امارات.....
۱۳۹	جدول ۱۲-۸. نتایج ECM مربوط به داده‌های دوجانبه کشور امارات.....

- جدول ۸-۱۳. ضرایب بلند مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور امارات..... ۱۳۹
- جدول ۸-۱۴. نتایج آزمون خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده مربوط به کشور امارات..... ۱۴۰
- جدول ۸-۱۵. ضرایب کوتاه مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور امارات..... ۱۴۱
- جدول ۸-۱۶. نتایج آزمون F مربوط به داده‌های دوجانبه کشور چین..... ۱۴۱
- جدول ۸-۱۷. ضرایب کوتاه مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور چین..... ۱۴۲
- جدول ۸-۱۸. ضرایب بلند مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور چین..... ۱۴۲
- جدول ۸-۱۹. نتایج آزمون خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده مربوط به کشور چین..... ۱۴۳
- جدول ۸-۲۰. نتایج ECM مربوط به داده‌های دوجانبه کشور چین..... ۱۴۴
- جدول ۸-۲۱. نتایج آزمون F مربوط به داده‌های دوجانبه کشور کره جنوبی..... ۱۴۵
- جدول ۸-۲۲. ضرایب کوتاه مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور کره جنوبی..... ۱۴۵
- جدول ۸-۲۳. نتایج آزمون خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده مربوط به کشور کره جنوبی ۱۴۶
- جدول ۸-۲۴. ضرایب بلند مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور کره جنوبی..... ۱۴۶
- جدول ۸-۲۵. نتایج ECM مربوط به داده‌های دوجانبه کشور کره جنوبی..... ۱۴۷
- جدول ۸-۲۶. نتایج آزمون F مربوط به داده‌های دوجانبه کشور هند..... ۱۴۷
- جدول ۸-۲۷. ضرایب کوتاه مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور هند..... ۱۴۸
- جدول ۸-۲۸. ضرایب بلند مدت مربوط به داده‌های دوجانبه کشور هند..... ۱۴۸
- جدول ۸-۲۹. نتایج آزمون خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده مربوط به کشور هند..... ۱۴۹
- جدول ۸-۳۰. نتایج ECM مربوط به داده‌های دوجانبه کشور هند..... ۱۵۰

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان نمودار
۴	نمودار ۱-۱. تراز تجاری غیر نفتی طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۸۹.....
۱۴	نمودار ۱-۲. بازار ارز خارجی.....
۱۸	نمودار ۲-۲. عرضه و تقاضای ارز (نمایش به صورت اسمی).....
۱۹	نمودار ۳-۲. عرضه و تقاضای واقعی ارز.....
۲۰	نمودار ۴-۲. عرضه و تقاضای صادرات.....
۲۰	نمودار ۵-۲. عرضه و تقاضای واردات.....
۳۰	نمودار ۶-۲. منحنی جی.....
۳۱	نمودار ۷-۲. تاثیر کاهش ارزش پول بر متغیرهای کلان اقتصادی.....
۳۳	نمودار ۸-۲. اثرات سیاست کاهش ارزش پول بر متغیرهای کلان اقتصادی.....
۶۶	نمودار ۱-۴. تراز تجاری بدون احتساب نفت طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۸۹.....
۶۷	نمودار ۲-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور آلمان (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۶۸	نمودار ۳-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور امارات (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۰	نمودار ۴-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور چین (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۱	نمودار ۵-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور کره جنوبی (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۲	نمودار ۶-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور ایتالیا (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۲	نمودار ۷-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور فرانسه (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۳	نمودار ۸-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور هند (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۴	نمودار ۹-۴. درصد صادرات غیر نفتی به کشور ژاپن (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۵	نمودار ۱۰-۴. درصد واردات از کشور امارات (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۶	نمودار ۱۱-۴. درصد واردات از کشور آلمان (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....
۷۷	نمودار ۱۲-۴. درصد واردات از کشور چین (۱۳۵۹-۱۳۸۹).....

۷۸ نمودار ۴-۱۳. درصد واردات از کشور کره جنوبی (۱۳۵۹-۱۳۸۹).
۷۸ نمودار ۴-۱۴. درصد واردات از کشور ایتالیا (۱۳۵۹-۱۳۸۹).
۷۹ نمودار ۴-۱۵. درصد واردات از کشور فرانسه (۱۳۵۹-۱۳۸۹).
۸۰ نمودار ۴-۱۶. درصد واردات از کشور هند (۱۳۵۹-۱۳۸۹).
۸۱ نمودار ۴-۱۷. درصد واردات از کشور ژاپن (۱۳۵۹-۱۳۸۹).
۱۰۷ نمودار ۶-۱. نتایج آزمون‌های CUSUM و CUSUMQ برای داده‌های کلی.
۱۱۲ نمودار ۶-۲. نتایج آزمون‌های CUSUM و CUSUMQ برای کشور آلمان.
۱۱۲ نمودار ۶-۳. نتایج آزمون‌های CUSUM و CUSUMQ برای کشور امارات.
۱۱۲ نمودار ۶-۴. نتایج آزمون‌های CUSUM و CUSUMQ برای کشور چین.
۱۱۳ نمودار ۶-۵. نتایج آزمون‌های CUSUM و CUSUMQ برای کشور کره جنوبی.
۱۱۳ نمودار ۶-۶. نتایج آزمون‌های CUSUM و CUSUMQ برای کشور هند.

فصل اول

کلیات تحقیق

یکی از مهمترین بحث‌ها و چالش‌های مطرح در اقتصاد کلان، تاثیر نوسانات نرخ ارز بر متغیرهای کلان اقتصادی است. به دلیل اینکه نوسانات نرخ ارز، بخش تقاضای کل اقتصاد را از طریق صادرات و بخش عرضه‌ی کل اقتصاد را از طریق واردات تحت تاثیر قرار می‌دهد. از طرف دیگر، یکی از مهمترین اهداف اقتصادی هر کشور تعدیل در تراز پرداخت‌های آن کشور می‌باشد. یکی از راه‌های تعدیل در تراز پرداخت‌ها، تغییر نرخ ارز می‌باشد. به طور مثال، اگر کشوری دارای کسری تراز پرداخت‌ها باشد، با کاهش ارزش پول ملی (افزایش نرخ ارز) می‌تواند این کسری را جبران کند، چون افزایش نرخ ارز موجب تغییر قیمت‌های نسبی شده و کالاهای داخلی نسبت به کالاهای مشابه خارجی ارزان‌تر شده، بنابراین موجب افزایش صادرات و کاهش واردات و نهایتاً باعث بهبود تراز پرداخت‌ها می‌شود. بدتر شدن تراز تجاری آمریکا در سال ۱۹۷۲ با وجود تضعیف ارزش دلار در سال ۱۹۷۱ منجر به مطالعاتی در این زمینه شد که چرا با وجود کاهش ارزش دلار، تراز تجاری ایالات متحده وخیم‌تر شده است (خوشبخت، ۱۳۸۵). محققان آثار کوتاه کاهش ارزش پول را از آثار بلند مدت آن جدا کردند. به عبارتی آن‌ها معتقد بودند که کاهش ارزش پول در کوتاه مدت، منجر به بدتر شدن تراز تجاری می‌شود اما، پس از گذشت زمان، تراز تجاری بهبود خواهد یافت. تفاوت در عکس‌العمل زمانی تراز تجاری، نسبت به کاهش ارزش واقعی پول منجر به شکل‌گیری منحنی J شکل می‌گردد. البته، محققان در مطالعات خود به منحنی‌های دیگری نیز دست یافته‌اند. بنابراین، بررسی اثرات نوسانات نرخ ارز بر تولید بسیار حائز اهمیت بوده و نحوه‌ی اثرگذاری آن بستگی به شرایط اولیه اقتصاد دارد و می‌تواند برای ارائه توصیه‌های سیاستی مناسب، مفید واقع شود. در این پایان نامه، به بررسی تاثیر کاهش ارزش واقعی پول، بر تراز تجاری غیر نفتی بین ایران و شرکای عمده تجاری با استفاده از آزمون همگرایی ARDL پرداخته شده است.

۱-۲- تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق

در اقتصاد دستیابی همزمان به تعادل داخلی و خارجی امری ضروری است. تعادل خارجی به این معنا است که تراز پرداخت‌ها در تعادل باشد و تعادل داخلی به معنای آن است که سطح بیکاری در میزان طبیعی قرار داشته باشد (زرمهر، ۱۳۷۶).

یک کشور با بکارگیری سیاست‌های تبدیل هزینه، تعادل خارجی را می‌تواند بدست آورد، سیاست‌های تبدیل هزینه، اصولاً تضعیف و تقویت ارزش پول ملی یک کشور است. تضعیف ارزش پول ملی^۱ عبارت است از افزایش نرخ رسمی ارز از یک برابری، به برابری دیگر. این عمل در شرایط معمولی موجب ارزان‌تر شدن صادرات برای خارجیان و افزایش صادرات می‌شود و از سوی دیگر، باعث گران‌تر شدن واردات و کاهش واردات می‌شود. لذا، کاهش ارزش پول ملی و یا افزایش نرخ ارز، تراز پرداخت‌ها را بهبود خواهد بخشید (برنسون، ۱۳۸۳).

بعضی از اقتصاددانان معتقدند که کاهش ارزش پول ملی (افزایش نرخ ارز)، در ابتدا تراز پرداخت‌ها را نه تنها بهبود نمی‌بخشد بلکه در کوتاه مدت باعث وخیم‌تر شدن آن نیز می‌گردد. چون در ابتدا قراردادهای صادرات و واردات برای آینده بسته شده و امکان عکس‌العمل سریع وجود ندارد، از طرفی بازرگانان و تجار باید این افزایش نرخ ارز را دائمی تلقی کنند، لذا، امکان عکس‌العمل سریع به افزایش نرخ ارز وجود ندارد و در کوتاه مدت تراز بازرگانی وخیم‌تر می‌شود. اما، بعد از مدتی صادرات افزایش و واردات کاهش می‌یابد و تراز بازرگانی بهبود می‌یابد (معاونت امور اقتصادی، وزارت اقتصاد و دارایی، ۱۳۸۳).

زمانی که نرخ ارز در عدم تعادل اساسی وجود دارد، هزینه‌های تثبیت نرخ ارز می‌تواند بسیار زیاد باشد. اگر کشوری که دارای کسری تراز پرداخت‌ها است بخواهد به طور مداوم از نرخ ارز رسمی حمایت کند، ممکن است ذخایر ارزی‌اش در طول زمان از دست برود و وضعیت تراز پرداخت‌هایش بدتر شود (محتشم دولت‌شاهی، ۱۳۸۵). تراز تجاری غیر نفتی در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی همواره منفی بوده و در سال‌های اخیر با کسری بیش‌تری مواجه شده است. این امر بیانگر این واقعیت است که واردات غیر نفتی کشور همواره بیش‌تر از صادرات غیر نفتی بوده است. از طرفی، از آنجایی که بیش‌تر واردات کشور را کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای تشکیل می‌دهند و برای بخش تولید داخل ضروری می‌باشند. لذا، چاره‌ای جز واردات این کالاها نداریم. در سال‌های ۱۳۷۲ و ۱۳۸۱ که سیاست یکسان سازی نرخ ارز صورت گرفته است، تراز تجاری غیر نفتی نه تنها بهبود نیافته بلکه با کسری بیش‌تری مواجه شده است. بنابراین، صادرات غیر نفتی حتی جوابگوی واردات غیر نفتی کشور نیست و همچنان مثل گذشته، به درآمدهای نفتی جهت تامین منابع مالی واردات نیازمندیم. لذا، این سوال مطرح می‌شود که حمایت از نرخ ارز اسمی به نفع اقتصاد کشور است یا برای جلوگیری از هدر رفتن ذخایر ارزی باید سیاست یکسان سازی نرخ ارز یا به عبارتی سیاست کاهش ارزش پول ملی انجام شود؟

1 Devaluation

نمودار (۱-۱) تراز تجاری غیر نفتی طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۸۹

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

عده‌ای از اقتصاددانان معتقداند که نظریه سنتی، که مدافع اثرگذاری مثبت تضعیف ارزش پول داخلی بر تراز پرداخت‌ها است، حداقل در کوتاه مدت می‌تواند نتیجه عکس داشته باشد. به عبارت دیگر، این اعتقاد وجود دارد که رابطه بین تضعیف ارزش پول و تراز تجاری در طی زمان تغییر می‌کند، به طوری که عکس‌العمل کوتاه مدت و بلند مدت تراز تجاری از هم متفاوت می‌باشند. محققان در مطالعات گسترده‌ای که انجام داده‌اند به منحنی‌های S شکل، L معکوس و حتی M شکل نیز رسیده‌اند ولی، در اکثر مطالعات به دنبال آزمودن رابطه J شکل بوده‌اند. در واقع، به صورت تجربی آشکار شده که تضعیف ارزش واقعی پول داخلی و افزایش در نرخ موثر واقعی ارز، بلافاصله وضعیت تراز تجاری را بدتر می‌کند و پس از مدتی وضعیت را بهبود می‌بخشد (کروگمن ۱۹۸۷). لذا، اگر نتایج حاکی از وجود منحنی جی در اقتصاد کشور باشد، بیانگر وجود شرایط مارشال-لرنر در اقتصاد کشور بوده و در بلند مدت، سیاست افزایش نرخ ارز، کاهش ارزش پول ملی، به نفع اقتصاد کشور بوده و تراز تجاری غیر نفتی را از طریق افزایش صادرات و کاهش واردات بهبود خواهد بخشید. در غیر این صورت این سیاست باعث بهبود تراز تجاری غیر نفتی نخواهد شد و به کسری این تراز دامن می‌زند.

انحراف نرخ واقعی ارز از مسیر تعادلی بلند مدت،^۲ که اغلب به صورت ارزش‌گذاری بیش از حد^۳ پول ملی اتفاق می‌افتد، نه تنها در کوتاه مدت تاثیر نامطلوبی در عملکرد اقتصادی یک کشور دارد بلکه در بلند مدت

2 Misalignment

3 Overvaluation

مانع شکل‌گیری بخش قابل مبادله در اقتصاد خواهد شد. علاوه بر این، نوسانات واقعی نرخ ارز^۴ نشان دهنده بی‌ثباتی و عدم قطعیت در روند قیمت‌های نسبی بوده و در نتیجه آثاری مانند افزایش ریسک سرمایه‌گذاری، کوتاه‌تر شدن افق سرمایه‌گذاری، هزینه‌های بالای تعدیل (به دلیل جابجایی بین بخشی منابع) و بی‌ثباتی بازارهای مالی (به دلیل انتظارات تغییر نرخ ارز و نوسانات نرخ بهره) را به همراه خواهد داشت. بنابراین، سوالات اساسی عبارت است از:

- ۱) آیا پدیده منحنی J، بین تراز تجاری غیر نفتی و نرخ واقعی ارز طی دوره مورد بررسی، (۱۳۸۹-۱۳۵۹)، بین ایران و شرکای عمده تجاری وجود دارد یا خیر؟
- ۲) آیا شرایط مارشال - لرنر در اقتصاد ایران برقرار است؟
- ۳) آیا سیاست کاهش ارزش ریال، باعث بهبود تراز تجاری غیر نفتی ایران با کشورهای شریک عمده‌ی تجاری، در کوتاه مدت و بلند مدت می‌شود؟

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه ارزش پول ملی کشورها نه تنها تحت تاثیر سیاست‌های پولی و مالی هر کشور قرار دارد، بلکه تغییر و تحولات مداوم در بازارهای جهانی ارز نیز بر ارزش پول و اقتصاد کشورها اثر می‌گذارد. از طرف دیگر تغییر نرخ ارز در کشورهای در حال توسعه از حیث سیاست‌گذاری بسیار مهم بوده و به عنوان یک ابزار اقتصادی مهم جهت دستیابی به اشتغال و تولید همواره مورد توجه اقتصاددانان بوده است. اگر نرخ ارز نوسانات شدیدی داشته باشد، برخی از واردکنندگان به طور کلی دست از انجام چنین معاملاتی برمی‌دارند زیرا تحمل زیان‌های ناشی از نوسانات نرخ ارز را ندارند به دلیل اینکه درآمدها و قیمت‌های ریالی به یکباره تغییر می‌کند و این امر باعث کاهش حجم مبادلات خارجی می‌شود و بسیاری از کالاهایی که دارای مزیت نسبی هستند به بازارهای جهانی راه پیدا نخواهند کرد و این پدیده تخصیص منابع را مختل خواهد کرد و تولید داخلی کاهش می‌یابد. چنانچه دست‌اندرکاران تجارت خارجی ریسک‌پذیرتر باشند، فعالیت‌های خود را متوقف نمی‌کنند و برای خطر-پذیری و قبول ریسک، سود بیش‌تری را طلب می‌کنند. از آنجایی که یک کشور کوچک، سهم اندکی از عرضه و تقاضای جهانی دارد و تعیین‌کننده‌ی قیمت‌های جهانی نیست بنابراین، فعالان عرصه‌ی تجارت خارجی افزایش سود را از طریق خرید ارزان‌تر از تولیدکنندگان داخلی و فروش گران‌تر به مصرف‌کنندگان داخلی تامین می‌کنند. خرید ارزان‌تر انگیزه تولید را از تولیدکنندگان داخلی می‌گیرد و فروش گران‌تر به تورم داخلی دامن می‌-

4 Real Exchange Rate (RER)

زند، به طور کلی نوسانات پیش‌بینی نشده نرخ ارز به کاهش تولید داخلی، افزایش قیمت‌ها و تهدید تجارت خارجی منجر می‌شود (رستمی، ۱۳۸۴).

در کشورهای جهان سوم، کاهش ارزش پول ملی جهت ایجاد تعادل در بخش‌های داخلی و خارجی و همچنین ایجاد بهبود در تراز تجاری و صادرات از اهمیت اساسی برخوردار است. مساله تنظیم نرخ ارز به معنی تعیین صحیح ارزش خارجی پول ملی در ارتباط با پول‌های خارجی و ارتباط هماهنگ داخل با دنیای خارج است و لذا در چند سال اخیر، نرخ ارز کانون مباحث مربوط به سیاست گذاری اقتصادی در کشورهای در حال توسعه قرار گرفته است. بدون شک کاهش ارزش پول ملی یکی از بحث برانگیزترین اقدامات اقتصادی ملل فقیر (جهان سوم) است، به طوری که حتی مقامات، تحت شرایط عدم تعادل مزمن اقتصادی، به دفعات در اجتناب از کاهش ارزش پول پافشاری نموده‌اند (فرزین‌وش، ۱۳۷۳). بعضی اقتصاددانان معتقدند که بسیاری از مشکلات اقتصادی کشورهای جهان سوم که در دهه‌ی ۱۹۸۰ از آن رنج می‌بردند، از جمله بحران بدهی‌ها در آمریکای جنوبی و عملکرد نامناسب بخش کشاورزی آفریقا، در نتیجه سیاست‌های ناموجه ارزی بوده است (رحیمی بروجردی، ۱۳۷۶).

تلاش در جهت حفظ تعادل در موازنه داخلی و خارجی یکی از مهمترین مواردی است که سیاست‌گذاران به آن توجه دارند. صادرات و واردات به عنوان دو جزء عمده از بخش خارجی اقتصاد نقش قابل ملاحظه‌ای در برقراری تعادل خارجی ایفا می‌کنند. به همین دلیل در کشورهایی که سهم تجارت خارجی حدود ۵۰ درصد از GNP می‌باشد حفظ تعادل در موازنه تجاری از اولویتهای سیاست‌گذاری است. از آنجایی که این سهم در دوران پس از جنگ تحمیلی در ایران حدود ۳۹ درصد می‌باشد، بیانگر اهمیت برقراری تعادل در موازنه تجاری است (زر مهر، ۱۳۷۶). این سهم در سال‌های اخیر از این مقدار نیز کمتر شده است. کاهش سهم تجارت خارجی از تولید ناخالص ملی، بیانگر وابستگی بیش‌تر به درآمدهای نفتی و نفت می‌باشد. در واقع افزایش در تولید ناخالص ملی، بیش‌تر به دلیل افزایش درآمدهای نفتی و نه به خاطر تجارت خارجی است. تلاش در دستیابی به موازنه داخلی و خارجی اقتصاد به طور همزمان یکی از مشکلاتی است که همواره سیاست‌گذاران با آن مواجه هستند. زیرا، این دو غالباً ناسازگارند و دستیابی به یکی، دور شدن از دیگری را به همراه خواهد داشت. به عنوان مثال سطحی از تولید ناخالص داخلی که اقتصاد ملی را به تعادل می‌رساند و تعادل در موازنه داخلی را تامین می‌کند، ممکن است اقتصاد خارجی در آن سطح از تولید ناخالص داخلی به تعادل نرسد. بنابراین، عدم تعادل در موازنه خارجی به وجود می‌آید. اولین روش برای برقراری تعادل در موازنه خارجی، استفاده از سیاست